

МАРЦОНЬ О. В.

аспірантка

Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

**СУЧАСНИЙ СТАН СОЛІДАРНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
В УКРАЇНІ: ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТА НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**

У даній статті викладено результати дослідження аналізу структури та сучасного стану солідарної системи пенсійного забезпечення як фінансової системи, на яку впливають економічні, соціальні та демографічні чинники на прикладі Пенсійного фонду України, враховуючи досвід розвинених країн. Велику увагу приділено проблемі дефіциту пенсійного фонду як фактора нестабільності для пенсійної системи, розглянуто джерела дефіциту в економічній та демографічній площині. Описано систему показників ефективної діяльності солідарної пенсійної системи, наведено статистичні та прогнозні дані для України. Проблема пенсійного віку розглядається у статті в якості однієї з центральних проблем солідарної пенсійної системи у контексті стабільності функціонування систем пенсійного забезпечення. Як висновок, окреслено основні шляхи вирішення проблем солідарної пенсійної системи в Україні з урахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: солідарна пенсійна система, дефіцит пенсійного фонду, пенсійний фонд України, пенсійний вік.

МАРЦОНЬ А. В.

аспірантка

Інститут мирової економіки і міжнародних відносин НАН України

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СОЛИДАРНОЙ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ: ПОКАЗАТЕЛИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

В данной статье изложены результаты исследования анализа структуры и современного состояния солидарной системы пенсионного обеспечения как финансовой системы, на которую влияют экономические, социальные и демографические факторы на примере Украины, принимая во внимание опыт развитых стран. Большое внимание уделено проблеме дефицита пенсионного фонда как фактора нестабильности для пенсионной системы, рассмотрены источники дефицита в экономической и демографической плоскости. Описана система показателей эффективной деятельности солидарной пенсионной системы, приведены статистические и прогнозные данные для Украины. Проблема пенсионного возраста рассматривается в статье в качестве одной из центральных проблем солидарной пенсионной системы в контексте стабильности функционирования систем пенсионного обеспечения. Определены основные пути решения проблем солидарного пенсионного системы в Украине с учетом международного опыта.

Ключевые слова: солидарная пенсионная система, дефицит пенсионного фонда, пенсионный фонд Украины, пенсионный возраст.

MARTSON O. V.

postgraduate student

Institute of World Economy and International Relations OF NAS of Ukraine

**CURRENT STATUS PAYG PENSION IN UKRAINE: INDICATORS OF ACTIVITY
AND DIRECTIONS OF IMPROVING**

This article presents the results of a study analyzing the structure and current state of the PAYG (Pay-as-You-Go) pension system as a financial system, influenced by economic, social and demographic factors on the example of the Pension Fund of Ukraine and considering the experience of developed countries. Much attention is paid to the problem of the deficit of the pension fund as a factor of instability for the pension system, the sources of the deficit of economic and demographic nature are described. The system of indicators of efficiency of pension system was described, given the statistics and projections for Ukraine. Problem retirement age is considered one of the central problems of pension system in the context of sustainability of the pensions system in this article. The ways of solving the problems of the PAYG pension system in Ukraine considering the international experience are presented.

Keywords: PAYG pension system, pension fund deficit, the pension fund of Ukraine, retirement age.

Постановка проблеми. За даними МВФ Україна витрачає 18% ВВП на пенсії, що є найвищим показником у світі. Пенсійні нарахування сягають 35%, проте система все одно генерує дефіцит 7% ВВП, а пенсії залишаються низькими. Дефіцит пенсійного фонду є фактором нестабільності фінансової системи на рівні держави, тому пошук шляхів його зменшення є надзвичайно актуальним. Дефіцит Пенсійного фонду України у 2013 році перевищив 20 млрд грн і покривався з державного бюджету України. Крім того в Україні дуже гостро стоїть проблема пенсійного навантаження: в середньому на одного працюючого припадає один пенсіонер. В країнах Європи цей показник становить майже два до одного. За таких умов є очевидним, що система пенсійного забезпечення в Україні знаходиться в кризовому стані й потребує вдосконалення як організаційно-економічної моделі, так і механізмів управління фінансовими ресурсами. Реформування солідарної пенсійної системи в Україні потребує й вдосконалення її фінансового механізму на науково обґрунтованих засадах.

Аналіз досліджень і публікацій. Тему реформування та оптимізації пенсійних систем розробляють як вітчизняні, так і закордонні вчені: У. Шарп, Г.К. Мактагарт, Ф.Дж. Фабозци, Е.К. Фултц, Е.М. Лібанова, П.М. Макаренко, С.В. Богачов, Н.М. Гуменюк, Б.О. Зайчук, Ю.В. Пасічник, Л.Ю. Мельник, О.Н. Опришко, І.Л. Сазонець, В.О. Скоропадська, В.М. Шумський та ін.

Водночас огляд наукових публікацій з проблем солідарної системи пенсійного забезпечення дозволяє зробити висновок про необхідність оновлення актуальності інформації про фінансовий стан системи пенсійного забезпечення та заходи фінансової стабілізації пенсійної сфери.

Постановка завдання. Для пошуку шляхів удосконалення та напрямків реформування солідарної пенсійної системи України необхідно не лише розглянути та описати сучасний стан розподільної системи пенсійного забезпечення в Україні та навести приклади досвіду розвинених країн у пенсійній сфері, а й сформувати систему оцінок та показників ефективності функціонування пенсійної системи.

Виклад основного матеріалу. Основою пенсійної системи України є те, що довгий час залишатиметься розподільний механізм, на який в період кризи впливає ціла низка факторів різної природи: економічні, соціальні, демографічні, політичні.

На думку Ю. М. Воробйова, дослідження діючої солідарної пенсійної системи необхідно проводити, виходячи з трьох основних складових: економічної, соціальної та демографічної [1, с. 2].

Економічна складова аналізу повинна дати відповідь щодо сучасного стану фінансової стабільності солідарної пенсійної системи через діагностику доходів та видатків Пенсійного фонду України та їх балансування. Соціальна складова загальнодержавного обов'язкового пенсійного страхування визначає питання солідарності та справедливості розподілу пенсій, адекватності виплат соціальним умовам країни.

Демографічна складова пов'язана з питанням статевовікової структури, демографічного навантаження та з ключовою проблемою пенсійного віку.

З економічної точки зору солідарний рівень системи пенсійного забезпечення в Україні є фінансовою основою для акумулювання коштів в єдиному загальнодержавному Пенсійному фонді та здійснення їх розподілу серед категорій пенсіонерів за певними правилами.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є [2]:

1. Забезпечення фінансування витрат на виплату пенсій
2. Збирання і акумуляція внесків, призначених для пенсійного забезпечення і виплати допомоги.
3. Розширене відтворення коштів Пенсійного фонду України на основі принципів самофінансування.

4. Участь у фінансуванні програм соціальної підтримки пенсіонерів, інвалідів та інших категорій населення та у страхуванні здоров'я пенсіонерів через страхові компанії.
5. Організація міжнародного співробітництва.
6. Контроль за своєчасним надходженням страхових внесків.
7. Контроль за правильним витрачанням коштів фонду.
8. Участь у підготовці пропозицій до програм соціального розвитку.
9. Участь у підготовці нормативних актів, спрямованих на удосконалення системи пенсійного забезпечення та порядку підвищення розміру пенсій.

Бюджет Пенсійного фонду затверджується Кабінетом Міністрів України. Тимчасово вільні засоби за відсутності заборгованості з виплати пенсій можуть бути використані фондом виключно на придбання державних цінних паперів. Кошти Пенсійного фонду зараховуються на єдиний рахунок Пенсійного фонду і зберігаються на окремих рахунках територіальних органів Пенсійного фонду в уповноваженому банку.

Величина ресурсів пенсійного забезпечення визначається такими факторами:

1. Демографічними: середня тривалість життя та її динаміка; кількість осіб пенсійного віку; чисельність працездатного населення.
2. Економічними: економічний стан країни в цілому; співвідношення рівнів заробітної плати і пенсій; надбавки за стаж, умови роботи тощо; наявність і частка осіб, що мають право на пільги при визначенні рівня пенсійного забезпечення.

Найбільшу частину в бюджеті Пенсійного фонду України посідають обов'язкові платежі на державне пенсійне страхування. Кошти на реалізацію Державної пенсійної програми формуються за рахунок надходжень від:

- обов'язкових внесків підприємств, установ, організацій;
- обов'язкових внесків громадян;
- коштів Державного бюджету та фондів соціального страхування;
- інших надходжень (в т.ч. суми від фінансових санкцій за порушення встановленого порядку нарахування, обчислення і сплати страхових внесків та використання коштів Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень, благодійні внески підприємств, організацій, установ, населення тощо) [3].

Основними причинами дефіциту бюджету Пенсійного фонду можуть бути [1]:

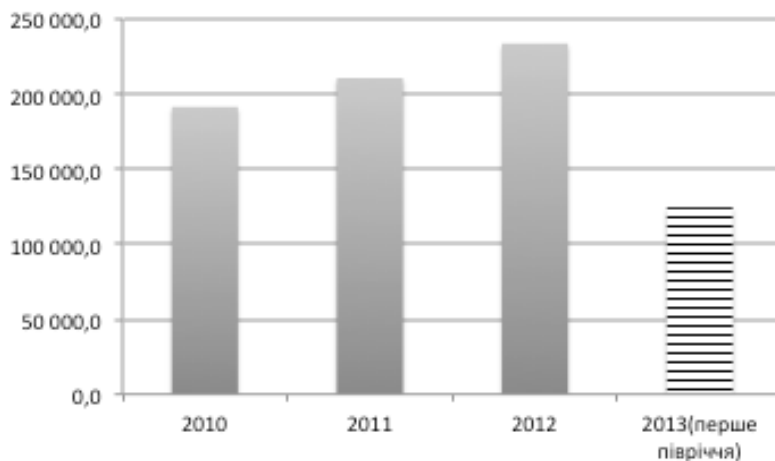
- незбалансованість мінімальних зарплат та пенсій;
- збільшення кількості пенсіонерів;
- економічно необґрунтоване підвищення пенсій;
- недосконала система пенсійних внесків;
- ухилення роботодавців та працівників від пенсійних внесків;
- значний тіньовий сектор економіки;
- недосконала нормативно-правова база пенсійного страхування.

Дефіцит пенсійного фонду України у 2013 році перевищив 21 млрд грн, на 2014 рік заплановано загальний дефіцит Пенсійного фонду України, що не перевищить показник попереднього року. У розпал фінансової кризи вже у першому кварталі 2010 року дефіцит пенсійного фонду України склав близько 20 млрд грн. За підсумками 2010 року загальний дефіцит пенсійного фонду України склав 34,4 млрд грн. За 2012 рік до Пенсійного фонду з усіх джерел доходів надійшло 222, 6 млрд грн, у т.ч. надходження 158 млрд грн [4]. Видатки Пенсійного фонду України починаючи із 2010 року мали наступну динаміку:

В середньому в Україні на одного працюючого припадає один пенсіонер. В країнах Європи цей показник становить два до одного. За таких умов є очевидним, що система пенсійного забезпечення в Україні знаходиться в кризовому стані. За прогнозами до 2050 року населення України зменшиться майже на 30%, а демографічне навантаження становитиме майже 40%. Навіть за низького рівня пенсій, яким характеризується пенсійна система України, навантаження на бюджет стане неприйнятним.

Низка демографічних чинників, що коротко описується низьким рівнем народжуваності та смертності одночасно, є характерною як для всіх розвинених країн, так і

для України. Можна стверджувати, що фінансова криза поглибила кризу демографічну. Статистичні дані щодо тривалості життя населення України породжують суперечки навколо питання необхідності підвищення пенсійного віку. З одного боку, аргумент про коротку тривалість життя, особливо у чоловіків, на пострадянському просторі є доведеним фактом, з іншого – статистика свідчить про високий рівень смертності у молодому віці: якщо чоловік доживає до пенсійного віку, то в середньому живе на пенсії ще 12 років (жінки, що доживають до пенсійного віку, живуть на пенсії в середньому 24 роки). Безперечно, підвищення пенсійного віку, який був встановлений ще у 30-х роках минулого сторіччя, не уникнути, проте необхідно робити це поступово. Майже усі країни Європи пройшли кризь болісні пенсійні реформи, що передбачали підвищення пенсійного віку. В січні поточного року в черговий раз було підвищено пенсійний вік з 65 до 67 років в Іспанії. Найбільші профсоюзи країни UGT і CCOO погодилися на такий крок через тягар великого зовнішнього боргу країни.

Рис. 1. Динаміка видатків ПФУ у 2010–2013 рр.

Таблиця 1

**Прогноз вікової структури населення України
(джерело: Державна служба статистики України)**

	1995	2000	2010	2020	2030	2050
населення	100,0	95,7	89,1	85,2	81,0	72,7
демографічне навантаження, %: (65 і старше)/(15–64)	20,6	20,3	22,3	24,8	30,0	38,7
населення пенсійного віку (55+/60+)/населення працездатного віку (16–54/59)	40,4	41,6	40,5	49,1	53,1	72,1

Ефективність функціонування солідарної пенсійної системи може бути описана за допомогою трьох коефіцієнтів [5], а саме:

- коефіцієнт заміщення (Кзам), тобто відношення середнього розміру пенсії до середньої заробітної плати;
- коефіцієнт дожиття (Кдож), тобто період життя після виходу на пенсію; зазвичай визначається як кількість років на пенсії на десять років трудового стажу;
- коефіцієнт системного навантаження (Ксн), тобто відношення кількості платників пенсійних внесків та кількості пенсіонерів.

Сучасний стан пенсійної системи спричинений як кризовими явищами в економіці країни, так і характерними рисами, що були успадковані з часів існування СРСР. На користь цього факту свідчить подібність в цих рисах пенсійних систем України та Росії. Такими укоріненими негативними рисами системи пенсійного забезпечення України є:

- пенсійна система сильно залежна від державного бюджету, відсутність накопичувальної складової;

- виключення працівників з безпосередньої участі у пенсійних внесках: основне навантаження лягає на роботодавця, часто робітник не має уявлення про величину та важливість відрахувань до пенсійного фонду;
- слабка залежність розміру пенсійних виплат від трудового стажу, розміру заробітної платні та трудових заслуг;
- нерівність виплат серед різних груп пенсіонерів (наприклад, державні службовці), невідповідність розмірів виплат величині загальних внесків до пенсійної системи;
- низький офіційний пенсійний вік, наднизький середній вік фактичного виходу на пенсію працівників. Фактично працівники виходять на пенсію раніше досягнення пенсійного віку. Це є можливим завдяки системі спеціального урахування робочого стажу для особливих категорій робітників та роботи в шкідливих умовах. Україна не є виключенням в цьому питанні: в середньому номінальний пенсійний вік в країнах Європи більший за фактичний на 2–3 роки. Тому низка країн вдалася до нормативного обмеження мінімального пенсійного віку. Так остання проведена реформа у Франції передбачала підвищення мінімального пенсійного віку в країні із 60 до 62 років. Прийняття законопроекту відбувалось в атмосфері протестів та соціальних заворушень в країні.

Таблиця 2

Прогнозований пенсійний вік в Україні

Рік	Пенсійний вік (років)	Коефіцієнт заміщення	Коефіцієнт дожиття
2015	61,6	0,45	2,47
2020	63	0,46	2,53
2025	64,4	0,47	2,6
2030	65,7	0,47	2,56
2035	66,7	0,45	2,46
2040	67,3	0,45	2,49
2045	68,1	0,46	2,5
2050	68,7	0,45	2,44
Середнє значення		0,46	2,52

Серед економічних та фінансових факторів нестабільності пенсійної системи варто відзначити групу загальних факторів (високий рівень інфляції, нестабільність банківської системи, зниження темпів приросту ВВП через кризові явища тощо) та специфічні фінансові фактори, що пригальмовують розвиток системи пенсійного забезпечення накопичувальній її частині. Серед таких чинників є нерозвиненість інститутів спільного інвестування та ринку цінних паперів як такого. По-перше, лєвова частка угод із цінними паперами здійснюється поза межами торгових майданчиків. Такі угоди часто не відображають реальної вартості цінних паперів. По-друге, незважаючи на існування десятка фондових бірж в Україні основна маса угод укладається на ПФТС.

Росія стартувала із пенсійною реформою раніше за Україну, маючи при цьому більш збалансовану пенсійну систему та розвиненіший фондовий ринок. Однією з цілей реформи був розвиток сектору приватних пенсій. Та приватні пенсійні фонди так і не почали відігравати відчутну роль, так станом на кінець 2007 року загальна часта активів ППФ складала 1,5% ВВП. Для порівняння докризовий рівень пенсійних активів країн ОЕСР складав 111% ВВП. Російський сценарій є дуже ймовірним і для українських приватних пенсійних програм.

Необхідною передумовою для функціонування солідарної системи за страховими принципами було створення системи персоніфікованого обліку внесків: починаючи з 1 липня 2002 року, обчислення пенсій здійснюється із заробітку особи за період роботи після 1 липня 2000 року за даними системи персоніфікованого обліку. З 1 січня 2004 року набрали чинності Закони України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” та “Про недержавне пенсійне забезпечення”, які започаткували створення в Україні нової трирівневої пенсійної системи – найефективнішої на сьогоднішній час у світі. Отже, 2004 року створено інституційні основи пенсійного забезпечення ринкового типу, що свідчить про початок якісно нового етапу в еволюції пенсійної системи України ХХІ століття.

Вирішувати основні проблеми солідарної пенсійної системи можливо декількома шляхами або їх комбінаціями:

– варіації зменшення солідарної пенсійної підтримки, такі як номінальне скорочення пенсій, нівелювання надбавок та приведення всіх пенсійних виплат до деякого мінімального рівня із невеликими відхиленнями;

– зміна пенсійного віку – до даної групи заходів відносяться збільшення пенсійного віку, вирівнювання пенсійного віку для жінок та чоловіків, скасування або скорочення програм по достроковому виходу на пенсію, посилення контролю за процесом отримання інвалідності та оцінкою умов праці, що має на меті усунення фальсифікацій та упередженості в цій сфері, ліквідація права на дострокову пенсію;

– фінансові механізми, такі як припинення індексацій пенсій, перерахування пенсій на окремі рахунки, що є пенсійними і накопичувальними одночасно.

Висновки. На солідарну систему пенсійного забезпечення впливають економічні та демографічні фактори одночасно. Тому вирішувати проблеми ефективності пенсійної системи необхідно у цих двох вимірах одночасно. Пенсійну систему України можна охарактеризувати зростаючим пенсійним навантаженням та дефіцитом державного пенсійного фонду, що протягом останніх років перевищував 20 млрд грн. Щоправда в порівнянні з 2010 роком, коли кризовий стан економіки призвів до дефіциту пенсійного фонду більше 36 млрд грн показник дефіциту істотно зменшився.

Ефективність функціонування пенсійної системи може бути описана набором показників, такими як коефіцієнти заміщення, дожиття та показник пенсійного віку. Коефіцієнт заміщення по суті демонструє рівень виплачуваних пенсій у відношенні до рівня заробітної плати, та знаходиться в оберненій залежності до показника пенсійного віку. Отже, для підтримки рівня життя пенсіонерів на гідному рівні необхідно поступово збільшувати пенсійний вік. Цей висновок продемонстровано на прикладі прогнозних даних по пенсійному віку в Україні до 2050 року.

Вдосконалення солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні повинно включати ряд заходів щодо обґрунтованої зміни пенсійного віку, зменшення навантаження на розподільну систему шляхом розвитку додаткових механізмів пенсійного забезпечення та ряд параметричних реформ.

Список використаних джерел

1. Воробйов Ю. М. Аналіз стану державного пенсійного страхування в Україні / Ю. М. Воробйов, В. А. Гладжикурка // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. – 2009. – № 3 (4). – С. 6–13.
2. Про створення пенсійного фонду : постанова КМУ № 39 від 28 січня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/39-92-%D0%BF>
3. Недошитко О.В. Система пенсійного забезпечення в Україні / О.В. Недошитко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13 – С. 214–221.
4. Коваль О.П. Перспективи визначення пенсійного віку в Україні на період до 2050 року / О.П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 1 (26). – С. 88.
5. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2012 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu>

6. Пенсійна реформа в Україні : напрями реалізації : [монографія / за ред. Е. М. Лібанової] – К. : Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. – С. 270.

7. Свенчіцкі М. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050 / М. Свенчіцкі, Л. Ткаченко, І. Чапко. – К. : Аналіт.-дорад. центр Блакитної стрічки, 2010. – С. 72.

8. Nicholas Barr, P. J. Diamond. Reforming Pensions: Principles, Analytical Errors and Policy Directions. International Social Security Review. 2009. Vol. 62, Issue 2. p. 5–29.
